

15. Полковніченко О.М. Сутність та зміст правоохоронної функції держави / О.М. Полковніченко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 3(54). – С. 8–12.
16. Волоско В.В. Функції правоохоронних органів у демократичній державі / В.В. Волоско // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2008. – № 2. – С. 101–110.
17. Сажнев І.В. Деякі питання щодо визначення поняття «правоохоронна функція держави» / І.В. Сажнев // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2000. – № 4. – С. 62–71.

УДК 342.7:327(478)

Заворотченко Т. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права,
конституційного права і державного управління
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН – ГОЛОВНА ФУНКЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

PROTECTION OF THE RIGHTS OF CITIZENS IS THE MAIN FUNCTION OF POLITICAL RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS IN UKRAINE

Досліджено основні державні органи, які здійснюють захист політичних прав громадян в Україні. Внесено пропозиції щодо вдосконалення системи гарантій цієї групи прав людини.

***Ключові слова:** проблеми захисту прав громадян, політична система, правозастосовчі органи, публічні заходи, самозахист, правозахисні організації, реалізація політичних прав громадян.*

Исследованы основные государственные органы, которые осуществляют защиту политических прав граждан в Украине. Внесены предложения, касающиеся усовершенствования системы гарантий этой группы прав человека.

***Ключевые слова:** проблемы защиты прав граждан, политическая система, правоприменительные органы, публичные меры, самозащита, правозащитные организации, реализация политических прав граждан.*

The main state bodies, which are responsible for protection of political rights of citizens in Ukraine. The proposals related to the improvement of the safeguards system of the given group of the human rights system.

Key words: *problems of protection of the rights of citizens, political system, law enforcement, public measures, self-defense, human rights organizations, implementation of political rights of citizens.*

Сфера реалізації політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні є проблемною. І хоча предметом нашої статті стало вивчення проблем захисту прав громадян, можна з впевненістю стверджувати, що інші проблеми реалізації суб'єктивних політичних прав і свобод громадян є не менш важливими. Це, зокрема, пов'язано з фактично повним знищенням незалежності різних гілок влади. І хоча Конституція Україна, яка надає громадянам України політичні права та свободи, ще не вичерпала свого потенціалу, уже не може без внесення істотних змін і доповнень на належному рівні гарантувати ці права. В Україні триває дискусія щодо прийняття нової Конституції України, у якій би більш докладно були визначені права людини, зокрема політичні. Було б наївно вважати, що прийняття нової Конституції України допоможе вирішити нагальні проблеми прав людини. Зовсім не факт, що, переробляючи існуючу Конституцію України й у масовому порядку приймаючи нову, можна побудувати дійсно правову державу. Корисним може бути тільки юридично якісна конституція. Проте й цього замало: Основний Закон України має бути правовим. А це складне завдання, оскільки потребує перебудови всіх відносин у суспільстві та його політичної системи, радикальної зміни ментальності законодавця та правозастосувальників.

Відзначаючи важливість і провідну роль захисту прав громадян, у тому числі функцій політичних прав і свобод людини та громадянина, варто зазначити, що сьогодні виникла потреба переосмислення вказаних питань у контексті вдосконалення системи прав людини. У юридичній літературі вченими вже здійснювалися неодноразові спроби розкрити питання ролі та значення такої важливої функції політичних прав людини. Зокрема, цим питання присвячені праці В.В. Букача, І.В. Дробуш, М.В. Зайцевої, В.О. Коннова, О.В. Лебедева, А.Ю. Олійника, О.В. Пушкіної, В.О. Серьогіна та інших науковців.

Мета статті полягає в узагальненні існуючого захисту прав людини як головної функції політичних прав і свобод людини й громадянина та виявленні основних заходів щодо вдосконалення системи гарантій цих прав.

Серед державних гарантій політичних прав і свобод в Україні особливе місце займають органи прокуратури. Прокуратура на регіональному й тим паче на державному рівні покликана, відповідно до законодавства (ст. 1 Закону України «Про прокуратуру»), здійснювати нагляд за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, міністерствами, державними комітетами, службами та іншими державними органами виконавчої влади, представницькими (законодавчими) і виконавчими органами держави, органами місцевого самоврядування, органами військового управління, органами контролю, їх посадовими особами,

а також органами управління й керівниками комерційних і некомерційних організацій. Відповідно до своїх повноважень органи прокуратури зобов'язані розглядати скарги й заяви громадян, які містять відомості про порушення законів. Щорічно прокурорами виявляється декілька десятків тисяч порушень прав і законних інтересів громадян у системі органів місцевого самоврядування керівниками підприємств різних форм власності й керівниками місцевих адміністрацій. Із метою відновлення порушених прав і свобод громадян прокурори вносять подання, пред'являються до судів позови [1, с. 15].

Разом із цим із точки зору захисту політичних прав і свобод прокуратура в дійсності робить дуже мало. Наприклад, у липні 2013 р. територіальні виборчі комісії повинні були сформувавши схеми виборчих дільниць щодо виборів депутатів муніципальних зборів, проте вони цього не зробили. Однак прокуратура «не помітила» цього порушення. Дії прокуратури в період виборчої кампанії 2012 р. можна охарактеризувати як «покривання» правопорушень і навіть злочинів. Генеральна прокуратура України за суттю питання не розглянула жодної скарги, яка поступила в період виборів 2012 р. Таким чином, між законом, який вимагає від органів прокуратури захисту прав і свобод, і реальною дійсністю існує велика різниця.

Особливе місце в системі державних органів, які здійснюють захист політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні, займають виборчі комісії, які повинні забезпечувати реалізацію виборчих прав. Практика виборів в Україні свідчить про те, що ця система гарантій є малоефективною.

Якщо говорити про обласні міста, то в сучасний період київські або дніпропетровські виборчі комісії фактично формуються адміністрацією, і тому до їх складу входять люди, які є «угодними» владі. Наприклад, територіальні виборчі комісії, кількість яких у Києві дорівнює 80, формувалися Київською міською виборчою комісією наприкінці 2012 р., проходячи досить жорсткий відбір на лояльність до влади. Окружні комісії вже давно фактично формуються префектурами. І тому Київська міська виборча комісія, окружні, територіальні, дільничні комісії не тільки не виконують свою правоохоронну роль, а й навпаки, сприяють масовим і грубим порушенням виборчого законодавства.

Захист політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні регулюється не тільки національним правом, а й міжнародним. Крім того, у нашій державі визнаються й гарантуються права та свободи людини й громадянина згідно із загально визнаними принципами й нормами міжнародного права відповідно до Конституції України й законодавства, що гарантує у випадку незгоди з прийнятими внутрішньодержавними рішеннями захист прав і свобод на міжнародному рівні.

Правозастосовчі органи зобов'язані з метою захисту прав і свобод особистості, у тому числі політичних, керуватися також нормами міжнародного права, тобто Міжнародним пактом про громадянські й політичні права 1966 р., Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод 1950 р. тощо. Стандарти у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, вироблені світовим співтовариством, стали правовим орієнтиром для багатьох держав, а

також своєрідним критерієм, «планкою», нижче якої держава не може опуска-тися [2, с. 30]. Так, відомо, що всі, хто вважає себе постраждалим від порушень їх прав і свобод із боку влад, мають право звернутися, наприклад, до Європейського суду з прав людини. Рішення Європейського суду з прав людини є остаточними й обов'язковими для всіх держав-членів Ради Європи. З 1998 р. його юрисдикцію визнала й Україна. Безумовно, саме існування можливості звернутися до Європейського суду з прав людини слугує додатковою гарантією захисту основних прав і свобод особистості. За період своєї роботи Європейський суд із прав людини розглянув велику кількість скарг від громадян України й виробив свої міркування про те, чи були допущені порушення прав людини в кожному конкретному випадку.

Існують і багато інших прикладів, коли українські громадяни звертаються до міжнародних організацій для захисту та відновлення своїх порушених політичних прав і свобод. Крім того, існують і міжнародні несудові форми розгляду питань про порушення прав людини (Рада ООН із прав людини, конвенційні комітети), вони також є засобом захисту прав і свобод людини. У випадку встановлення порушень зобов'язань із прав людини вони вказують державі на це порушення, висловлюють свою думку щодо відповідності державних законів і національної практики міжнародним стандартам прав людини [3, с. 298]. Таким чином, міжнародний вплив є важливим засобом захисту політичних прав і свобод громадян в Україні.

Одним із передбачених законодавством засобів захисту політичних прав і свобод громадян є самозахист. Конституція України гарантує кожному можливість захищати свої права та свободи самостійно. Самозахист включає звернення до державних органів та органів місцевого самоврядування, оскарження дій (бездіяльності) посадових осіб, які порушують права громадян, звернення до засобів масової інформації та правозахисних організацій, громадських об'єднань, публічні виступи громадян для захисту своїх прав, звернення до міжнародних органів щодо захисту прав людини [4, с. 95].

Серед основних розповсюджених способів самозахисту політичних прав і свобод людини та громадянина необхідно виділити звернення до засобів масової інформації, громадських об'єднань, проведення різних публічних акцій. Разом із цим названі способи не завжди допомагають досягти бажаного результату. Наприклад, використання тих чи інших засобів самозахисту для відновлення виборчих прав є досить обмеженим, тому що не можна захищати неправомірні домагання, а компетентна об'єктивна перевірка правомірності домагання часто може бути здійснена тільки органами публічної влади. Так, найбільш розповсюдженою формою захисту виборчих прав є їх державний захист.

Процедура проведення в Україні публічних заходів настільки ускладнена, що їх санкціоноване проведення, тим паче з політичних питань, є фактично неможливим. Право на інформацію, якщо вона містить критику державної влади, чиновників, діяльності установ, також фактично відсутнє. Так, на нашу думку, самозахист хоча й здатен в окремих випадках вплинути на діяльність і рішення

української влади, водночас не є ефективним способом захисту політичних прав і свобод українців.

Велика роль у забезпеченні гарантій прав і свобод людини та громадянина в Україні належить діяльності неурядових правозахисних організацій (Українська Гельсінська група, Загальноукраїнський громадський рух «За права людини» тощо). Ці організації відстоюють права та свободи громадян, надають їм необхідну юридичну допомогу, навіть йдучи всупереч пріоритетам державної політики. Для них важливою проблемою є те, щоб їх голос був затребуваний серед населення та почутий компетентними державними органами.

Правозахисні організації виконують низку важливих функцій у сфері захисту прав і свобод людини, у тому числі політичних, займаються збиранням інформації та спостереженням за дотриманням прав людини; беруть участь у законопроектній діяльності; сприяють забезпеченню відновлення порушених прав; здійснюють діяльність у сфері освіти, просвіти у сфері прав людини [5, с. 419]. Маючи велику кількість активістів, вони здійснюють реальне сприяння реалізації прав і свобод громадян в Україні: сприяють більш успішному функціонуванню громадській приймальній Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, проводять досить змістовні навчальні семінари, здійснюють видавництво методичної літератури тощо.

Разом із цим відносини правозахисних організацій з органами державної влади складаються не завжди успішно. Органи державної влади фактично не звертаються до правозахисних організацій із проханням висловити свою думку щодо проблем реалізації політичних прав, у більшості випадків ініціатива виходить від самих правозахисних організацій. Поки влада не визнає правозахисні організації як «експертний» ресурс чи як повноправного учасника в процесі законопроектних робіт. Вважаємо, що з метою ефективного захисту політичних прав і свобод в Україні необхідним є конструктивне співробітництво неурядових правозахисних організацій із міською адміністрацією. Оптимальним варіантом функціонування правозахисних організацій у демократичній державі є їх органічне включення до продовження державної політики, яке допоможе усунути існуючі недоліки в діяльності держави щодо забезпечення та захисту прав і свобод людини.

Таким чином, аналізуючи систему державних гарантій політичних прав і свобод людини та громадянина, можна зробити висновок про те, що найслабшою ланкою в цій системі є юридичні гарантії. Треба також зазначити, що основні проблеми реалізації політичних прав і свобод громадян в Україні, як правило, пов'язані з неефективністю юридичних гарантій, покликаних забезпечувати їх реальне втілення в життя, або з їх повною відсутністю. Суперечливість і нестабільність українського законодавства, неякісна робота законодавчої влади, бюрократичні начала, корупція в діяльності судових і правоохоронних органів, відсутність спеціальних органів щодо захисту прав і свобод є серйозними перешкодами в здійсненні досліджуваної категорії прав і свобод.

Проведене в статті дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Ситуація з політичними правами та свободами людини й громадянина в Україні має явну тенденцію до погіршення. Основними причинами цього, на нашу думку, є фактично повне знищення незалежності різних гілок влади. Так, судова й законодавча влада в Україні знаходиться в прямій залежності від виконавчої влади. Вважаємо, що в багатьох випадках головним порушником політичних прав і свобод в Україні є виконавча влада. Отримує розвиток корупція та свавілля деяких чиновників. Корупція стала неписаним законом, за яким живуть усі та з яким не змирилися, мабуть, тільки правозахисні організації. Громадські організації, які сьогодні залишаються останнім притулком реальної опозиції й незалежності, відчувають сильний тиск із боку влади. Інститути щодо захисту політичних прав і свобод людини та громадянина, які сьогодні існують в Україні, є недостатніми та діють часто неефективно та є деформованими. Насамперед необхідно застосувати заходи щодо дебіюрократизації українського державного апарату управління, забезпечити реальну дію принципу багатопартійності, створити ефективний механізм вільних виборів, дійсно незалежні засоби масової інформації, посилити суспільний контроль за діяльністю українських чиновників.

З метою вдосконалення системи гарантій політичних прав і свобод громадян в Україні вважаємо необхідним:

1) реформування органів управління, враховуючи їх підконтрольність народу, відкритість і чуйність до потреб населення, інформованість суспільства про їх діяльність;

2) перебудову діяльності правоохоронних органів, зокрема формування незалежного, неупередженого суду;

3) безвідкладне подолання прогалін у законодавстві України. Зокрема, необхідно прийняти закони, які б регулювали окремі види політичних прав і свобод громадян, зокрема право на об'єднання, право на інформацію, закріплювали обов'язки державних органів влади України щодо захисту політичних прав і свобод, посилювали відповідальність за порушення політичних прав і свобод. Крім того, на території обласних міст України необхідно прийняти закон міст Києва, Харкова, Дніпропетровська тощо «Про систему протидії корупції в місті Києві» (Харкові, Дніпропетровську тощо), норми якого сприяли б створенню системи протидії корупції в органах влади міст та усуненню її причин;

4) затвердження інституту Уповноваженого з прав людини в обласних містах нашої країни, який би сприяв більш ефективному державному захисту прав і свобод, їх дотриманню та поважанню державними органами та їх посадовими особами;

5) тісну взаємодію правозахисних організацій з органами державної влади;

6) формування високого рівня культури прав людини серед населення, підвищення рівня правосвідомості громадян і співробітників держапарату.

Так, в Україні існують лише необхідні передумови для належної реалізації політичних прав і свобод, система гарантій (державних і місцевих) цих

прав неефективна й потребує вдосконалення. Вважаємо, що політичні права та свободи наповнюються реальним змістом лише після подолання перерахованих вище негативних явищ.

Література:

1. Права человека: механизмы защиты : сборник материалов / отв. ред. Е.Н. Рахманова. – М. : Наука, 2003. – 360 с.
2. Карташкин В.А. Права человека в международном и внутригосударственном праве / В.А. Карташкин. – М. : Юридическая литература, 1995. – 135 с.
3. Айбазов Р.У. Права человека в современном мире: социально-философские основы и государственно-правовое регулирование / Р.У. Айбазов, Е.М. Крупеня, Б.С. Эбзеев, Л.И. Глухарева. – М. : Юрист, 2003. – 303 с.
4. Матейкович М.С. Защита избирательных прав граждан в Российской Федерации: проблемы теории и практики : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право» / М.С. Матейкович ; Саратовск. гос. ун-т. – Саратов, 2003. – 452 с.
5. Рудинский Ф.М. Гражданские права человека: современные проблемы теории и практики / Ф.М. Рудинский. – М. : ЗАО «МИР», 2010. – 623 с.

УДК 342.15

Шкабаро В. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ДО ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ»

ABOUT THEME OF CONSTITUTIONAL-LEGAL DEFINITION OF CONCEPT «STATE BORDER OF UKRAINE»

У статті досліджено думки спеціалістів і вчених у сфері конституційного права, міжнародного права, теорії держави та права, підходи науковців в інших галузях науки щодо поняття «державний кордон». Приділено увагу питанню значення державного кордону України в реалізації нею свого суверенітету.

Ключові слова: держава, державний кордон України, державний суверенітет, територія держави, Конституція України, територіальне верховенство.